

O RASPODELI JOTE I NEKIM OSNOVNIM FONOLOŠKIM PRAVILIMA SRPSKOHRTVATSKOG JEZIKA

STANIMIR RAKIĆ

Pedagoška akademija, Beograd

UDK 808.61/62—44

Izvorni naučni rad

Primljen: 15. maja 1988.

Prihvaćen: 4. januara 1989.

1. U ovom prilogu iznosimo našu statistiku o morfološkoj raspodeli jote u rečniku Deanovića i Jerneja (1982) i analiziramo osnovna fonološka pravila koja tu distribuciju određuju. Zanimarili smo sve jote koje proističu iz ijekavskog pisanja jata kao nebitne za naše istraživanje, a u određenim slučajevima obratili smo pažnju i na neke značajne varijantske razlike. Naročito smo nastojali da utvrdimo značaj morfološke granice za pisanje jote imajući u vidu da unutar morfema ne važe isti zakoni kao i na njihovoj granici. Problem jote u srpskohrvatskom jeziku se komplikuje i time što naš pravopis u pogledu njenog pisanja nije potpuno dosledan — u većini slučajeva se primenjuje morfofonološki, ali, ponekad (doduše ređe) i fonetski princip (v. Škarić, *Jezik* 32).¹

U ovom istraživanju mi primenjujemo teoriju leksičke fonologije (Mohan, 1982, Kiparsky, 1982, Rubach, 1984). Po ovoj teoriji sva fonološka pravila se dele na leksička i postleksička. Leksikon se obično može podeliti na nekoliko različitih slojeva koji tipično obuhvataju složenice, izvedenice i deklinacione oblike. Leksička fonološka pravila deluju na pojedinim (ili svim) slojevima leksikona; ona, međutim, ne mogu da deluju unutar morfema, već samo na morfološkim granicama koje nastaju u procesu tvorbe reči. Postleksička pravila nisu na taj način ograničena: ona mogu da deluju kako u unutrašnjosti morfema tako i na nivou sintaksičkih izraza. Postleksička pravila su obično fonetska pravila izgovora koja se automatski primenjuju na određeni kontekst, dok leksička pravila dopuštaju i veći broj izuzetaka. Booij i Rubach (1987) su uveli i korisnu razliku između postleksičkih i postcikličkih pravila. Prema tom razlikovanju postleksička pravila mogu da deluju i unutar morfema, ali su ograničena na leksikon, a postciklička pravila se primenjuju i na nivou sintaksičkih izraza. Mada postoje još prilična neslaganja između pojedinih autora, leksička fonologija je znatno unapredila naše razumevanje fonologije različitih jezika.²

¹ Ivić (1969) konstatuje da je Vuk prihvatio morfofonološki princip u pisanju jote. Tako pisanje jote je primenjeno i u našem važećem pravopisu, iako ima nekih pojedinačnih odstupanja od toga principa.

² Skicu razvoja leksičke fonologije i njenih osnovnih stavova čitaoci mogu naći kod Rakića (1987b).

Utvrđivanje raspodele jote u rečniku Deanovića i Jerneja nama je povod za diskusiju o odgovarajućim fonološkim pravilima sh. jezika imajući, naravno, na umu razliku između pisma i govora. U ovom prilogu mi analiziramo pravila j—umetanja i j—brisanja, alternaciju $t > c$, raspodelu jote u intervalskom položaju i u susedstvu s konsonantima i ograničenja u strukturi sh. sloga. Naše ispitivanje utvrđuje fonološku motivaciju određenih pravopisnih pravila, a u određenim slučajevima i njihovu precizniju formulaciju.

2. S obzirom na morfemsku granicu razlikujemo tri položaja u kojima se može javiti jota: na morfemskoj granici, unutar morfema i u afiksima. Kod korenskih morfema razlikujemo da li one počinju ili se završavaju sa j. Morfeme koje sadrže jotu na kraju klasifikujemo prema prethodnom vokalu:

(1a) i (967): npr. *Mojsije, Sirija, partija, laboratorij, kalij*;

(b) e (36): npr. *licej, Marsej, petrolej, orhideja, sejati*;³

(c) a (43): npr. *kraj, jaje, kajati, očaj, udaja*;⁴

(d) o (31): npr. *broj, boja, liftboj, oboje*;

(e) u (13): npr. *bujan, oluja, guja, hujati*.

Morfemi sa krajnjim ij mogu se podeliti na dve grupe: onu koju čine morfemi sa nastavcima e i a u nominativu jednine (npr. *Mojsije, Sirija*) i onu u kojima je nastavak Ø (npr. *laboratorij, kalij*). U DJ ima 893 morfema koji pripadaju prvoj grupi, a 74 drugoj. U istočnoj varijanti ova druga grupa se svodi na broj primera tipa *kaspijsko (more)*, jer nominativi imenica kao što su *laboratorij i kalij* glase *laboratorija i kalijum*.⁵

Morfemi koji počinju s jotom ovako su raspoređeni s obzirom na sledeći samoglasnik:

(2a) a (130): npr. *javiti, jak, jasan*;

(b) e (78): npr. *jelo, jecati, jedan*;⁶

(c) o (28): npr. *jod, jogunast, joldžija*;

(d) u (23): npr. *junak, jug, jutro*;

(e) i Ø.

Poredak krajnjih vokala ispred jote u opadajućem nizu je i, a, e, o, u, a poredak prvih iza jote a, e, o, u i j. U istočnoj varijanti grupa sa završnim *ija* je brojnija. Iako j u toj grupi izgleda poziciono uslovljeno, ono može u nekim oblicima da razlikuje značenje (v. *rakica* vs. *rakijica*, *partina* vs.

³ Za glagol *sejati* videti oblike prezenta *sejem, seješ, ...* Jota u rečima tipa *ideja* ima razlikovnu funkciju jer bi izostavljanje jote otežalo prepoznavanje morfema (v. npr. *ideni* vs. *idejni*).

⁴ U *kajati* je osnova *kaj* što se vidi iz prezenta *kajem*. O pokušajima generativnih analiza glagolskih sistema u slovenskim jezicima videti Halle (1963) i Rubach (1984). Rakić (1987a) primenjuje generativnu analizu na srpskohrvatski glagolski sistem.

⁵ U ovu grupu spadaju i imperativi *pij, lij, (u)bij* (*Pravopis*, str. 36).

⁶ Svaki morfem je samo jedanput brojan. Tako npr. sve reči izvedene od *jedan* (npr. *jednak, jedinka, jednačina*, itd.) više se ne broje.

partijna (književnost), *Ilin* vs. *Ilijin*). Prema tome, *j* na kraju morfema ima kontrastivnu funkciju; iako se u nekim intervokalskim položajima neutralizuje, ono zadržava kontrastivnu funkciju u drugim pozicijama. *Pravopis* (1960) zahteva da se takvo *j* piše (npr. *Grujo* — *Grujica* — *Grujić*, *armija* — *armijski*, *Ilija* — *Ilijin*), mada se dopuštaju i neki izuzeci (npr. *radio* — *radija* (gen. sg.), *studio* — *studija* (gen. sg.), *žiri* — *žirija*).

3. Pisanje jote u rečima kao što su *Rusija*, *relej*, *kalij* ima opravdanje i u činjenici da se na taj način izbegavaju vokalske osnove koje ne odgovaraju duhu našega jezika.⁷ *J* u rečima toga tipa pripada osnovi i piše se bez obzira na to što se, izgleda, u nekim pozicijama neutralizuje. *Pravopis* (1960) odstupa od toga principa u rečima *radio*, *studio*, *embrio*. Zato se postavlja pitanje domena pravila $j > \emptyset/i$o, i koliko se ono ogleda u pravopisu. Je li to pravilo spada u one koja se primenjuju generalno bez izuzetka, ili je ograničeno na određene slojeve leksikona? Prva se u leksičkoj fonologiji nazivaju postleksička, a druga leksička. Razmotrimo prvo mogućnost da je $j > \emptyset/i$o postleksičko pravilo.

Činjenica je da se *j* piše u deklinaciji imenica, a redovno izostavlja u tvorbi reči (npr. *infekcioni* vs. *infekcija*, *surekcioni* vs. *surekcija*, *nacionalan* vs. *nacija*, *misionar* vs. *misija*). Ukoliko prihvatimo pretpostavku da je $j > \emptyset/i$o postleksičko pravilo, pisanje jote u deklinaciji imenica može se objasniti potrebom da se očuva semantička prozirnost. Piše se *Mijo*, *lijo(m)*, *Marijo(m)* jer bi izostavljanje jote vodilo nepoželjnoj sličnosti sa drugim rečima: *mio* (pridev), *lio* (particip glagola *liti*), *Mario* (vlastito ime). Škarić (1985:135) primećuje da važi sledeće osnovno pravilo — *j* se piše samo onda ako pripada osnovi ili nastavku. Ovo pravilo objašnjava zašto se *j* ne piše u participima *radio* i *bio*. Treba, međutim, primetiti da ono formuliše samo jedan potreban uslov, a ne i dovoljan — to pokazuju primeri tipa *infekcija* — *infekcioni*. Odavde proizilazi da je pisanje *radio*, *studio*, *embrio* jedna nedoslednost ako se usvoji shvatanje da u deklinaciji imenica nadvladava princip semantičke provodnosti. Nema razloga da se nominativ imenica izdvaja od ostalih padeža. Uostalom, *Pravopis* (1960) to i ne čini sem u slučaju imenica *radio*, *studio*, *embrio* (v. pravilo 48a). Posebno tretiranje tih imenica moglo bi se objasniti uticajem izvornih stranih oblika.

Razmotrimo sada i alternativno shvatanje da je $j > \emptyset/i$o leksičko pravilo koje se primenjuje u tvorbi reči, ali ne i na deklinacionom stepnju. To bi značilo da se u rečima *Mijo(m)*, *lijo(m)*, *Marijo(m)*, *zmijo(m)*, *j* ne samo piše nego i izgovara. Imenice *radio*, *embrio*, *studio* bi se jednostavno shvatile kao izuzeci nastali pod stranim uticajem. U prilog ovoga shvatanja govori i činjenica da ne postoji nikakva evidencija da pravilo $j > \emptyset/i$o deluje postleksički, tj. i u unutrašnjosti morfema. U DJ se može naći pedesetak reči *dioda*, *Dioklecijan*, *fanariot*, *kamion*, *orion*, *mio*—

⁷ U istočnoj varijanti se mesto *j* u rečima tipa *kalij* javlja *jum* sa istom funkcijom. Ovde možemo primetiti da se *j* u kontekstu i { C } slabije čuje, a ponekad i potpuno gubi u govornom jeziku (v. o tome dalje na str. 14).

cen, itd. (v. dalje str. 15), ali nema evidencije da je tu *j* ikada postojalo. Sem toga, u rečima *fijoka*, *vijoka*, *pijor*, *vijor*, *galijot*⁸ *j* se piše, a, čini se, i izgovara. To bi, dakle, bili izuzeci u odnosu na pravilo $j > \emptyset/i\ldots o$, a postleksička pravila treba da se u određenim fonetskim uslovima primenjuju automatski, bez izuzetaka. Zato izgleda verovatnija hipoteza da je $j > \emptyset/i\ldots o$ leksičko pravilo jer je karakteristika tih pravila da dopuštaju manje ili veće klase izuzetaka. U prilog ovoga shvatanja se mogu navesti i sledeće činjenice. Prvo, u rečima tipa *Mijom*, *lijom*, *zmijom* *j* se najčešće ipak čuje; drugo, *j* se ne izostavlja ni u sintaksičkim izrazima i *Jovan*, *ni Jovan*, i treće, pravopisne greške tipa *bijo*, *radio* pokazuju da se *j* ne gubi automatski na deklinacionom stupnju. Treba, međutim, primetiti da domen pravila $j > \emptyset/i\ldots o$ zavisi verovatno i od tempa govora, tj. pri bržem govoru se domen toga pravila širi, i ono od leksičkog postaje postleksičko. Tada se rasplinjava i suprotnost između dvaju navedenih tumačenja pravila $j > \emptyset$. Kako god, međutim, mi shvatili pravilo $j > \emptyset/i\ldots o$, proizilazi da motivacija za pisanje reči *radio*, *studio*, *embrio* nije ubedljiva.

Moguće je najzad i shvatanje da su sufiksi *ioni*, *ionalni*, *ionar* monomorfni, i da pravilo $j > \emptyset/i\ldots o$ uopšte i ne postoji (v. Babić, 1986). Takvo shvatanje izgleda suviše restriktivno — ono mišta ne objašnjava. S druge strane, usvajanje takvog gledišta može da bude opravdano činjenicom da su u pitanju strani sufiksi čija je upotreba dosta ograničena i za koje prosečan izvorni govornik još nema razvijeno osećanje.

4. Grupa *ij* ne pripada nužno korenskom morfemu. U 322 slučaja grupa *ij* se u rečniku DJ može izdvojiti kao poseban morfem. U primerima *Srbija*, *Rusija*, *Estonija*, *Rumunija* korenski morfemi se vide iz odgovarajućih imena etnika *Srbin*, *Rus*, *Estonac*, *Rumun*. Sufiks *ij* se javlja i u rečima drugog tipa. Tako npr. imamo *indukcija* vs. *induktivan*, *infekcija* vs. *infektivan*, *instrukcija* vs. *instruktivan*, *artiljerija* vs. *artiljerac*, *inflacija* vs. *inflatorni*, *gardijski* vs. *garda* i, najzad, *frakcija* vs. *fraktura*. Ispred sufiksa *ij* *t* *c*, a prva i druga palatalizacija su blokirane (v. npr. *biologija*, *parohija*, *Trakija*).⁹

Frikatizacija $t > c$ je ograničena na strane korene. I. naravno, nije svako *ij* afiks, već postoje i monomorfne reči sa tom grupom (npr. *beštija*, *partija*, *hartija*, *mantija*, *testija*). U tim rečima nema frikatizacije, jer ne postoji morfemska granica. Isto tako u *hrestomatija* nema frikatizacije jer se ta reč u sh. jeziku ne može deliti na morfeme *hrestomat-ija*. Pravilo $t > c$ se dosledno primenjuje na strane korene; ovu alternaciju ilustruju sledeći primeri:

(3) a. akt — akcija	b. kreativan — kreacija
sekta — sekcija	relativan — relacija
delegat — delegacija	emotivan — emocija

⁸ *Fijoka* je monomorfna reč, dok se ostale ovako razlažu na sastavne morfeme: *vij-ok(a)*, *galij-ot*, *pij-or*, *vij-or*. O sufiksima *or*, *ok* i *ot* videti Babić (1986: 272, 318).

⁹ *Fenicija* u DJ i Pravopisu (1960) je izuzetak.

c. lektor — lekcija	d. elegantan — elegancija
operator — operacija	arogantan — arogancija
izolator — izolacija	inteligentan — inteligencija

Letimičan pregled Matešićevog rečnika pokazuje da ima preko 300 primera alternacije *t > c* ispred *ij*.¹⁰ Ta alternacija ima malo izuzetaka — u zapadnoj varijanti to su gotovo isključivo reči domaćeg porekla (npr. *kutija*, *prokletija*, *bratija*). U istočnoj varijanti se kao izuzeci javljaju i složene reči tipa *aristokratija*, *demokratija*, *tehnologija* koje sadrže morfem *krat*. Na osnovu ovoga bi se moglo zaključiti da je *t > c*...*ij* leksičko pravilo jer dopušta izuzetke, i ograničeno je na određeni deo leksikona; ono, dakle, nije isključivo uslovljeno i dopušta arbitrarna ograničenja. Leksički karakter toga pravila objašnjava zašto u istočnoj varijanti usled kulturno-istorijskih razloga to pravilo ima manji opseg primene. Nasuprot uobičajenim shvatanjima može se ipak tvrditi da je ono zajedničko za obe varijante.

5. *J* iz osnove ne kombinuje se slobodno sa svim sufiksima koji počinju vokalima. Tako sufiksi *aj*, *ej*, *ij* ne dolaze na osnove sa krajnjim *j*, a glagolski sufiks *iti* dolazi samo na *oj* i *aj* osnove (npr. *tajiti*, *bojiti*).¹¹ Sufiks *ina* dolazi samo na osnove koje se završavaju na *aj*, *ej*, *oj* ili *uj* (npr. *krajina*, *jejina*, *svojina*, *olujina*);¹² sufiks *ica* sa *ij* ima isključivo deklinativno značenje (npr. *rakijica*), dok sa osnovama koje završavaju na *aj*, *oj*, *uj* može da ima i druga značenja (v. npr. *izdajica*, *ubojica*, *bujica*). Ispred sufiksa *on* gubi se *j* (npr. *divizion* vs. *divizija*, *šorpion* vs. *škorpija*, *komision* vs. *komisija*). Sufiks *ac* se u nekim slučajevima dodaje direktno na korenski morfem (npr. *Zagorac*, *Letonac*, *Makedonac*) ili na umetnuti afiks (tj. infiks) kao u *polic-aj-ac*, *Dalmat-in-ac* (vs. *policija*, *Dalmacija*). Sufiks *iv* dolazi samo na *aj* i *oj* osnove (npr. *lišajiv*, *brojiv*).

Iza *j* dolaze i sufiksi koji počinju konsonantom:

(4a) *ba* (*dvojba*, *rojba*, *gajba*?);

(b) *ca* (*nojca*, arh.);

(c) *ce* (*jajce*, *žujce*);

(d) *čan* (*brojčan*, *vijčan*);¹³

¹⁰ Alternacija *t > c* se javlja i u drugim tipovima reči sem onih navedenih u (3). Tako npr. važi *fraktura* — *frakcija*, *inicijativa* — *inicijacija*, *inflatoran* — *inflacija*. Interesantno je da se ta alternacija proširuje i na neke reči domaćeg porekla (npr. *zabušancija*, *zafrkancija*, *uživancija*), ali su one stilski obeležene.

¹¹ Sufiks *ej* se javlja npr. u rečima *atenej* (vs. *Atena*), *jubilej* (vs. *jubiliran*), *muzej* (vs. *muza*) i *blokej* (vs. *blok*, *blokirati*).

¹² Za prisvojno *in* to ograničenje ne važi (npr. *Marijin*), mada je moguće da to *in* i ne spada u tvorbu reči (ili bar spada u drugi tvorbeni sloj). Nasuprot tome, *in* za tvorbu etnika podleže istom ograničenju tako da imamo samo *Srbin*, *Vizantinac* i *Arapin*, a ne **Srbijin*, **Vizantijinac*, **Arabijin* za imena etnika. Slično tome postoji samo *tiranin*, a ne **tiranijin*.

¹³ Sufiks *ča* ne sledi nigde neposredno iza *j* — to je verovatno posledica toga što je *č* iz *ča* rezultat jotovanja. Za jotujući sufiks *ja* postoje veća ograničenja nego za sufiks *an*, a odatle proizilazi i razlika između sufiksa *ča* i *čan* (v. Bačić, 1986).

- (e) *ja* (*prodaja, vodopija*);
- (f) *ka* (*bajka, Jevrejka, lezbijka, crnojka*);
- (g) *ke* (*tociljajke*);
- (h) *kinja* (*dojkninja, prisojkinja*);
- (i) *ko* (*ujko, brajko*);¹⁴
- (j) *la* (*vijojla, frajla*);
- (k) *na* (*tajna, vojna, blagajna, kolajna*);
- (l) *no* (*idejno, opojno, rujno*);
- (lj) *nost* (*brojnost, partijsnost, nujnost*);
- (m) *ski* (*akcijski, hebrejski, lakajski, svojski, volujski*);
- (n) *stvo* (*izdajstvo, farizejstvo, herojstvo, ubijstvo*);¹⁵
- (nj) *ta* (*svojta*);
- (o) *ša* (*nebojša*).

Osnove na *ij* se javljaju samo ispred sufiks *ka*, *nost*, *ski* i *stvo*. Slaba zastupljenost ovih osnova nije nimalo slučajna — niz *ijC* se npr. nikako ne javlja unutar morfema (v. dalje str. 13). Ispred sufiksa *stvo* javlja se jedino *ubijstvo*, ali i ono samo u zapadnoj varijanti jer se u istočnoj upotrebljava isključivo *ubistvo*. U govornom jeziku, *j* se u navedenom položaju slabije čuje i podložno je gubljenju (naročito ispred *ski*). Interesantno je da ženski rod prideva na *an* ne gubi *a* (npr. *pijan* — *pijana*, *usijan* — *usijana*, *nasmijan* — *nasmijana*).¹⁶ Izuzetak predstavlja pridev *partijna* (npr. *književnost*), ali za taj pridev oblik muškoga roda se skoro i ne upotrebljava.

U *DJ* se javljaju sledeći sufiksi sa *j*: *aj* (57), *je* (53), *ji* (26), *džija* (51), *lija* (26), *jak* (16), *jan* (3), *janin* (3), *jača* (2). *Aj* ima i ulogu infiksa u rečima *babajko*, *blagajna*, *brkajlija*, *culjajka*, *dugajlija*, *novajlija*, *policajac*, *kolajna*, *kirajdžija*, *parajlija*, *picažla*. O infiksu *ij* smo već pisali (v. str. 5—6). Pored toga javlja se i infiks *oj* u rečima *mladojka*, *lepojka*, *crnojka*, *belojka*, *devojka*, *drugojako*, *nikojako*, *svakojako*. Ovi infiksi nisu zabeleženi u sh. gramatikama (v. npr. Barić et al. 1979, Stevanović, 1981, Babić, 1986).¹⁷

¹⁴ Teonijski je ispravnije razdvojiti tvorbeni morfem od deklinacionog nastavka koji zavisi od roda. Mi ih ovde pišemo zajedno iz praktičnih razloga uzdajući se da će čitaoci sami moći da učine prema potrebi neophodna razlikovanja, tj. da *ca* i *ce* svedu na *c+a*, *c+e*, a *ka*, *ke*, *ko* na *k+a*, *k+e*, *k+o* itd.

¹⁵ U *DJ* pored *ubijstvo* stoji v. *ubojstvo*, a javlja se i *ubistvo*, koje se u istočnoj varijanti jedino i upotrebljava.

¹⁶ U poslednjem primeru *j* je iz jata.

¹⁷ Naša klasifikacija se odnosi samo na sufikse koji se javljaju u površinskoj strukturi. Imenički sufiks *j* koji se očituje u alternacijama *plač* — *plakati*, *puž* — *puziti*, *vođ* — *voditi* ne javlja se u površinskoj strukturi. Postojanje takvih alternacija motiviše postuliranje apstraktnih bazičnih struktura u generativnoj fonologiji (v. Kenstowicz i Kisseberth, 1979: gl. 6. i Kiparsky, 1982). Članak M. Stakića (1985) pruža koristan istorijski i komparativni pregled sufiksa koji počinju sa *j*.

J iz afiksa može da sledi *r*, *s*, *z*, *š*, *ž*, *č*, i izuzetno *ć* u *punomoćje*. Navodimo sledeće primere:

- (5a) *r* (*biserje*, *perjan*, *gorje*, *primorje*, *kurji*, *dvorjanin*, *krivoverje*);
- (b) *s* (*lisjak*, *bosjak*, *prosjak*, *pasji*, *suglasje*);
- (c) *š* (*orašje*, *jelašje*, *mišji*, *mišjak*);
- (d) *z* (*kozji*, *grozje*, *bezjak*);
- (e) *ž* (*božjak*, *mužjak*, *pobrežje*, *gložje*, *bogoslužje*);
- (f) *č* (*bičji*, *čovečji*, *dračje*, *jarčji*, *naličje*, *ovčji*, *narečje*, *otočje*);

Ovde su uzeti u obzir samo površinski odnosi, dok u bazičnoj strukturi *j* može da se nalazi i pored drugih suglasnika. Tako se dobija *lišće* (< *list* + *je*), *granje* (< *gran* + *je*), *veselje* (< *vesel* + *je*), *snoplje* (< *snop* + *je*), *seljak* (< *sel* + *jak*), *gospodja* (< *gospod* + *ja*), *banja* (< *ban* + *ja*), *Višanin* (< *Vis* + *janin*). Razlika između novoga i staroga jotovanja koja se ovde može zapaziti mora se objašnjavati postuliranjem apstraktnih segmenata — jerova (v. Stevanović, 1981). To je još jedan važan razlog za uvođenje tih segmenata pored onih navedenih u Rakić (1986).

J iz osnove može da sledi i konsonante iz prefiksa. Navodimo sledeće primere:

- (6a) *s* (*sjahati*, *sjediniti*, *sjuriti*);
- (b) *z* (*izjadati*, *izjedati*, *izjutra*, *razjariti*, *razjediniti*, *razjuriti*);
- (c) *b* (*objaviti*, *objesiti*, *objediniti*, *objužiti*);
- (d) *d* (*odjaviti*, *odjeknuti*, *odjuriti*, *podjariti*, *podjedati*, *predjelo*);
- (e) *k* (*prekjučer*).

Krajnji konsonanti iz prefiksa se ne jotuju. Ova činjenica predstavlja problem za određivanje domena jotovanja pošto se obično pretpostavlja da prefiksi grade sa osnovom fonološku reč, a to bi značilo da pripadaju istom stupnju izvođenja u smislu leksičke fonologije (v. Mohanan, 1982. i Kiparsky, 1982).

Prefiks *naj* se javlja ispred različitih konsonanata skoro bez ikakvih ograničenja.

6. U unutrašnjosti morfema *j* se može nalaziti između vokala ili između vokala i suglasnika. Statistika tih morfema prema prethodnom i sledećem vokalu daje sledeće rezultate:

- (7a) *i*ja (74): npr. *aksijalan*, *amonijak*, *dijabetes*, *gerijatrija*, *sijati*;
- i*je (32): npr. *ambijent*, *Danijel*, *karijera*, *prijem*, *Osijek*;
- i*ju (13): *bilijun*, *cijuk*, *fijuk*, *kalcijum*, *rekvijum*, *špijun*;
- i*jo (1): *fijoka*;¹⁸

¹⁸ Reči *vijoka*, *galijot*, *pijor* i *vijor* nisu monomorfemne (v. str. 5).
iji (0).

- (b) *aja* (15): npr. *aja!*, *ajam*, *kobajagi*, *majak*, *odgajati*, *šajak*;
aje (4): *gajeta*, *majestetičan*, *mukajet*, *vilajet*;
aju (3): *bajunet*, *majur*, *majušan*;
ajo (4): *hajoš*, *majoneza*, *major*, *pajol*;
aji (3): *kajiš*,¹⁹ *majica*, *kajita*;
(c) *oja* (8): *dojakošnji*, *lojалан*, *rojalista*, *tojaga*, *pojam*, *pojas*,
pojata, *kojasiti*;
oje (1): *projekat*;
oju (0);
oyo (0);
oji (*projicirati*);
(d) *uja* (3): *lelujati*, *ujam*, *Dujam*;
uje (2): *sujetan*, *sujeveran*;
ujo (2): *bujol*, *kujon*;
uju (1): *kujundžija*;
uji (0);
(e) *eja* (4): *ejakulacija*, *gejak*,²⁰
eje (0); *ejo* (0); *aju* (0); *eji* (0).

J se, dakle, nalazi iza *i* u 124 morfema, iza *a* u 29, iza *o* u 10, iza *u* u 8, iza *e* u 4.

Nije teško napraviti i statistiku vokala ispred kojih se javlja *j* u međuvokalskom položaju. Tako dobijamo: ispred *a* u 104, ispred *e* u 39, ispred *u* u 21, ispred *o* u 11, ispred *i* u 4. Ispred *i* *j* se javlja u morfemima *kajiš*, *majica*, *kajita*, *projicirati*. Sem reči *majica* sve su to reči stranog porekla: *kajiš* potiče od tur. *kajiš*, *kajita* od hol. *kajuit*, *projicirati* od lat. *proicere*. Ovde možemo pretpostaviti da se jota u tim rečima piše pod uticajem pravopisa, a da se *j* u izgovoru tih reči slabije čuje (v. Stevanović, 1981:140). To potvrđuje činjenica da pored *kajiš* u DJ (a isto tako i u rečniku dvaju matica) stoji v. *kaiš*. Gore navedena reč *majica* se može shvatiti i kao izvedenica *maj-ica* jer postoji i reč *maja* sa sličnim značenjem (mada se ona ređe upotrebljava). Možemo, dakle, primetiti da se *j* vrlo retko javlja kao onset ispred *i* u slogu, a i kada se javi u pozajmicama, postoji tendencija njegovog gubljenja. Ovo naše zapažanje potkrepljuje i činjenica da u sh. jeziku nijedna reč ne počinje sa *ji*. Prema poznatom principu da slog može biti ograničen jedino fonemama koje se javljaju u istom susedstvu na početku ili kraju reči (v. Pulgram, 1970) proizilazilo bi da je podela na slogove *maj-ica*. Verovatnije je, međutim, da se u govoru *j* ispred *i* gubi ili postaje ambisilabičko. Ova druga mogućnost bi značila da se struktura sloga u prostim (monomorfemnim) rečima razlikuje od strukture sloga izvedenih reči i složenica. Ovakav krajnji zaključak potvrđuje i raspodela jote u susedstvu sa konsonantima.

¹⁹ U DJ pored *kajiš* stoji v. *kaiš*.

²⁰ Pored *gejak* u DJ stoji v. *geak*. Reči *manihejac* i *filistejac* misimo naveli jer se mogu analizirati kao *manihej+ac* i *filistej+ac* (v. Rečnik Matice srpske).

Ispred konsonanata jota se javlja posle sledećih vokala:

- (8a) a u 72 morfema (npr. *hajduk, majstor, kajda, sajdžija*);
- (b) o u 11 morfema (*bojler, bojkot, fojba, fojler, gojzerice, karojba, lojtre, lojze, Mojsije, ojne, rojte*);
- (c) u u 8 morfema (*bujrum, cujka, kujna, lujza, pujka, pujdati, ujdurma, sujma*);
- (d) e u 11 morfema (*gejša, grejpfrut, kontejner, dejstvo, šejh, šejtan, pejzaž, zejtin, mejdan, sejmenin*);
- (e) i u Ø morfema.

Iza konsonanta j se javlja u sledećim morfemima: *fjaka, fjasko, barjak, kurjak, šurjak, tamjan, čerjen, adjektiv, konferansje, kostjela* (bot.), *fjelica* (reg.), *adjunkt, intervju, kompjuter, kurjuk, fjord*. Ne postoji monomorfemska reč koja sadrži niz *Cji*, tj. u takvim rečima se j ne javlja kao onset sloga čije jezgro čini i ako prethodi konsonant. Ovo zapažanje ne važi i za višemorfne reči jer postoji pridevski afiks j (i) tako da može nastati grupa *Cji* (npr. u rečima *pasji, mišji, čovečji, kozji, ovčji*). Poznato je, međutim, da se kod prideva ove vrste javljaju dubleti sa *iji* (npr. *dečiji, čovečiji, ovčiji*) čime se izbegava kritična grupa *Cji*.²¹

7. U višemorfim rečima grupa *Vji* se ostvaruje i u tvorbi reči, i u deklinaciji imenica ili konjugaciji glagola. Tako dobijamo oblike (9):

- (9a) *bojim, tajim, znojim, brojim, hujim* (prez. sg.);
- (b) *oluji* (dat. sg.), *boji* (dat. sg.), *jajima* (dat. pl.)
orhideji (dat. sg.), *doživljaji* (nom. pl.)
- (c) *kutijica, svojina, olujina, obojica, ubojica, sejn* (pris. pridev),
Jevrejin.

U brzem pa i normalnom govoru j se gubi u ovim rečima (v. Škarić, 1985). U posebno pažljivom govoru ono se čuva postajući verovatno ambisilabično /Kahn (1976) pokazao je postojanje ambisilabičnih konsonanata koji su povezani sa oba susedna sloga/. U nekim je slučajevima alternacija j > Ø/.....i ušla i u pravopis (v. npr. *heroína, kadinica, komšinica, spahinica*, itd. v. Stevanović, 1981). U grupi *iji*, j se ne gubi ni pri brzem govoru jer ima kontrastivnu ulogu (v. npr. *Matijin — Matin, Ili — Iliji, rakičica — rakica*). U brzem govoru se u rečima ovoga tipa može javiti i glotalni ploziv umesti j, tj. j > ʔ/.....i (npr. *Iliʔin, Mariʔin*). Na taj način se i u višesložnim rečima ostvaruje ograničenje za j-onsete ispred i.²²

(8e) sugeriše da j ne može da bude ni koda sloga čije je jezgro i. To, međutim, nije tačno: postoji čak veći broj morfema koji završavaju na *ij*

²¹ Stevanović (1981:141) primećuje da su oblici prideva i sa *iji* i sa *ji* podjednako fonetski opravdani. Naše izlaganje pokazuje da to nije u potpunosti tačno: oblici sa *ji* su jedini primeri j onseta u slogu sa jezgrom i iza konsonanata. Primitimo da iza s i z to i i ne mora da se javi (npr. samo *pasji* i *kozji* u DJ).

²² To ograničenje je svakako u vezi sa poznatim pravopisnim pravilom da se j ne piše u intervokalskom položaju ispred i (*Pravopis*, 1960:38).

(v. str. 1), i oni mogu da se pojavljuju ispred afiksa koji počinju konsonantima (npr. *historijski*, *sirijski*, *partijni*). To *j* je, doduše, slabo, i ima tendenciju gubljenja; u narodnim govorima *i* se gubi u imperativima *pij* > *pi*, *pokrij* > *pokri*, *prolij* > *proli*, i u pridevima *austriski*, *belgiski* (v. Stevanović, 1981:141). Ta tendencija se, međutim, ne ostvaruje u pravopisu. (Izuzetno, *Pravopis* (1960) dopušta *ubistvo* pored *ubijstvo*, a *žiri* ima samo jedan oblik, iako gen. sg. glasi *žirija*.)²³ Sem toga, u zapadnoj varijanti postoje reči tipa *laboratorij* i *kalij*. Ograničenje (8e) da *j* ne može da bude koda sloga čije je jezgro *i* odnosi se, dakle, samo na unutrašnjost morfema; na kraju se javljaju slogovi tipa (C)*ij*, mada je *j* na kraju reči i ispred konsonanata izloženo gubljenju. Ograničenje (8e) pokazuje da struktura sloga nije ista u unutrašnjosti morfema i na morfemskoj granici.

8. Na kraju je umešno postaviti i pitanje *j*-umetanja. *J* se umeće u reči stranog porekla u kontekst i.....V ako drugi vokal nije o. Tako je prema pravopisu, a i prema DJ. Jedino odstupanje u DJ je reč *radius*, ali i tu stoji v. *radijus*. To pravilo je vrlo opšte, i primenjuje se kako u unutrašnjosti morfema tako i na njihovoj granici. U unutrašnjosti morfema *j*-umetanje se primenjuje npr. u rečima *fijaker* (< fr. *fiacre*), *amonijum* (< lat. *amonium*), *dialekat* (< gr. *dialektos*), *orijent* (< lat. *oriens*, gen. *orijentis*), *vijadukt* (< nem. *Viadukt*), a na morfemskoj granici u primerima *partija* (< fr. *partie*), *amortizacija* (< lat. *amortizatio*), *asimetrija* (< gr. *asimetria*), *historija* (< gr. *historia*), *ordija* (< tur. *ordu*). U kontekstu i.....o *j*-umetanje izostaje: jedini primer za to umetanje je reč *galijot* (< it. *galeotto*), ali je normalnije da se ta reč izvodi iz osnove *galija* gde je *j* umetnuto u drugom kontekstu. Reč *galijot* je, dakle, pre primer za izostanak *j*-brisanja (*j* > Ø/i.....o), nego za *j*-umetanje u istom kontekstu. U DJ se može nabrojati pedesetak morfema sa grupom *io* bez *j*ote (npr. *dioda*, *Diolekcijan*, *fanariot*, *kamion*, *orion*, *pion*, *miocen*, *pansion*, itd.), a samo par morfema sa grupom *ijo* (v. str. 11). Ali i u tih nekoliko morfema *j* je izgleda bazično, pa oni pre čine izuzetak u odnosu na gubljenje *j*ote, nego na njeno umetanje. Možemo, dakle, zaključiti da se *j* ne umeće u kontekstu i.....o.

Kakav je status *j*-umetanja? Da li je to uopšte jedno sinhrono pravilo sh. jezika? Aktuelna primena toga pravila na nove pozajmice ukazuje na produktivnost toga pravila, ali je neobično da ima malo sigurnih primera za alternaciju prouzrokovanu tim pravilom. Parovi *komšija* — *komšinski*, *spahija* — *spahinski* nisu primeri za *j*-umetanje, već za *j*-brisanje jer postoje i pridevi *komšijski* i *spahijski* — *j* je u tim rečima bazično. U najvećem broju primera *j* je leksikalizovano u bazični oblik morfema, tako da se pojavljuje i u pridevima na *ski*. Preostaju samo primeri alternacije *radio* — *radija*, *studio* — *studija*, *embrio* — *embrija*, *žiri* — *žirija*, ali ni ovi primeri nisu sigurni jer su mogli nastati preko pravila *j*-brisanja (v. str. 4, 5). Dakle, na leksičkom nivou gotovo i nema sigurnog primera za *j*-umetanje, a u sintaksičkim kontekstima tipa *i Ana*, *ni Ana* slušni utisak nije

²³ DJ dopušta i dublete *šumadijski* — *šumadiski*.

sasvim pouzdan. Ipak se čini da se *j* umeće, mada se mesto *j* može javiti i glotalni ploziv? (tj. [iʔana], [niʔana]). To bi značilo da je *j*-umetanje ipak jedno sinhrono pravilo sh. jezika koje ima fonetski (automatski) karakter. Ono je na leksičkom nivou postalo suvišno (redundantno) zbog leksikalizacije jote, ali se i dalje primenjuje na strane pozajmice i na sintaksičkom nivou. Može se postaviti pitanje da li je ta leksikalizacija fonološki opravdana s obzirom na činjenicu da je *j*-umetanje jedno fonetsko (automatsko) pravilo koje ne može da razlikuje značenje. A prema uobičajenom shvatanju, leksikon je skladište upravo onih nepredvidljivih osobina morfema koje mogu da razlikuju značenje (v. Kenstowicz i Kisseberth, str. 393, Škarić, 1985). Treba, međutim, primetiti da je leksikalizacija jote u intervokalskom položaju podržana i pravilom sh. jezika da imenice i pridevi imaju konsonantske osnove. Ovo pravilo morfemske strukture je karakteristično za sh. jezik, i čini se da je upravo to pravilo prevideo Škarić (*Jezik*, 1985) u svom inače izvrsnom članku kada predlaže radikalno izostavljanje jote u kontestu i.....V.²⁴ Leksikalizacija jote na kraju osnove u kontekstu i.....V sprečava preklapanje i neutralizaciju vokalskih sufiksa, naročito onih koji počinju sa *i* (*ić*, *ica*, *ina*, *in*). Možemo primetiti da se jota leksikalizuje samo tamo gde se može prikazati kao deo osnove — zato se ona nikad i ne piše u izvedenicama iza prefiksa (npr. *prianjati*, *iako*, *anti-američki*). Leksikalizacija jote povećava semantičku providnost određenih imenica stranog porekla, njihovih deklinacionih oblika i izvedenica.²⁵ Jasno je da se takva potreba ne javlja i kod malobrojnih prefiksa koji u sh. jeziku završavaju sa *i*.

Da je leksikalizacija jote iza *i* na kraju morfema i morfološki uslovljena, pokazuju i reči tipa *laboratorij* i *kalij* koje se javljaju u zapadnoj varijanti sh. jezika. U tim rečima uslovi za umetanje jote nisu ispunjeni u nom. sg., ali se ona ipak javlja. Produktivnost toga morfološkog pravila potvrđuje i skraćenica *Zembij*, koja je u predratnom periodu označavala biro komunističke partije u zemlji.²⁶

U sh. jeziku jota se leksikalizuje i u unutrašnjosti morfema, i ovakvu leksikalizaciju je znatno teže opravdati.²⁷ Ipak se čini da i u ovom slučaju jedno pravilo morfološke strukture sh. jezika »pomaže« leksikalizaciju jote. Važi, naime, sledeće pravilo: u unutrašnjosti sh. morfema vokali se ne javljaju u neposrednom susedstvu jedan s drugim. Ovo pravilo je, međutim, dosta narušeno u savremenom sh. jeziku prodorom većeg broja stranih reči tipa *auto*, *laik*, *Izrael*, *intuicija*, *duel*, *poezija*, *egoista*, itd. Zato ono ne može potpuno da opravda leksikalizaciju jote, ali ipak pokazuje da je ona u sag-

²⁴ Okuka (1984) s pravom je primetio da je usled pritiska tudica donekle izmenjeno pravilo o konsonantskim osnovama imenica u sh. jeziku. Mogli bismo ipak reći da to pravilo još važi na jednom elementarnijem nivou, a da novo pravilo koje kaže da se osnove imenica moraju završavati teškim slogom predstavlja njegovo uopštavanje.

²⁵ O kontrastivnoj ulozi jote na kraju osnove videti str. 4, 5.

²⁶ Videti i reč *portrait* od fr. *portrait*.

²⁷ Škarićevi primeri *Diana*, *diafilm*, *bienale*, *dieta*, *piuk* pokazuju da je on prvenstveno ovaj slučaj leksikalizacije imao u vidu.

lasnosti sa nekim izvornim pravilima sh. jezika. Ova okolnost isto tako pokazuje da je $\emptyset > j/i \dots V$, gde je $V \neq o$, jedno postleksičko pravilo.

Iza *e* *j* se umeće samo na morfemskoj granici (v. str. 2). Ovo umetanje možemo ilustrovati sledećim primerima: *aleja* (< fr. *allée*), *alineja* (< lat. *alinea*), *esej* (< fr. *essai*), *klišej* (< fr. *cliché*), *farizej* (gr. *phariseus*), *ideja* (gr. *idea*), *jerej* (gr. *hiereus*), *komunike(j)* (fr. *communiqué*), *petrolej* (gr. *petra* + *oleum*), *relej* (fr. *relais*), *soareja* (fr. *soirée*), *turneja* (fr. *turnée*). Nasuprot ovim primerima (kojih ima 36) stoje primeri neumetanja *j* unutar morfema (npr. *ideal*, *laureat*, *kameleon*, *meteor*, *ocean*, *reakcija*, itd.). Ovakvih primera ima tridesetak. Ova analiza ukazuje na sledeće osnovno pravilo našeg pravopisa: jota se piše iza *e* na kraju morfema. I ovo pravopisno pravilo pokazuje produktivnost morfološkog uslova o konsonantskim osnovama imenica u sh. jeziku jer se *j* javlja i u nom. sg. imenica muškoga roda tipa *esej* i *klišej* u kojima ne postoje fonetski uslovi za *j* umetanje. Poređenje *j*-umetanja posle *e* i posle *i'* otkriva jednu značajnu razliku između njih: *j*-umetanje posle *e* je leksičko pravilo koje se ne primenjuje u unutrašnjosti morfema, a ni na nivou sintaksičkih izraza. Ono, dakle, nema automatisti, fonetski karakter.

9. Naš pravopis primenjuje morfofonološki princip u pisanju jote, pa je veoma važno utvrditi njenu morfološku raspodelu. U ovom prilogu mi smo to učinili na osnovu materijala rečnika Deanovića i Jerneja (1982). Tu raspodelu je bilo moguće utvrditi jedino ako se sprovede i odgovarajuća morfološka analiza. Ta analiza je omogućila da se otkriju neke važne činjenice o strukturi sh. jezika. Pre svega, mi smo nastojali da utvrdimo raspodelu jote u monomorfim rečima, sufiksima i prefiksima. Ispitivanje raspodele jote na kraju korenskih morfema otkriva jednu značajnu varijantsku razliku: *j* se javlja posle *i* na apsolutnom kraju reči u zapadnoj varijanti u 74 primera tipa *laboratorij* i *kaliј*, koje se u istočnoj varijanti najčešće završavaju na *jum*. Takođe smo utvrdili da se *ji* ne počinje nijedan morfem u sh. jeziku. Osnove sa krajnjim *j* ne kombinuju se slobodno sa sufiksima koji sadrže *i* ili *j*; samo manja ograničenja važe za sufikse koji počinju konsonantima. *J* iz afiksa može da sledi *r*, *s*, *z*, *š*, *ž*, *č* *i*, izuzetno, *ć* (u *punomoćje*). *J* iz osnove može da sledi konsonante *s*, *z*, *b*, *d*, *k* iz prefiksa. Krajnji konsonanti iz prefiksa se ne jotuju — ova činjenica je značajna za određivanje domena jotovanja u smislu leksičke fonolgije. Naša analiza je, pored toga, utvrdila postojanje infiksa *aj*, *oj*, *ij* koji nisu zabeleženi u sh. gramatikama. Frikatizacija $t > c/\dots ij$ je leksičko pravilo koje je, uz neke manje izuzetke, zajedničko za obe varijante književnog jezika.

Pored toga smo utvrdili da se u monomorfim rečima ne javlja grupa *ji*, sem u par stranih pozajmica (str. 13). U višemorfim rečima *j* ispred *i* se gubi ili postaje ambisilabičko. Na ovim pravilnostima se i zasniva pravopisno pravilo 48c o pisanju jote ispred *i*. Grupa *ij* se u sh. jeziku javlja jedino na morfemskoj granici; na apsolutnom kraju reči *i* ispred konsonanata postoji u govornom jeziku tendencija $j > \emptyset$. Naša analiza pokazuje da je *j*-brisanje u kontekstu $i \dots o$ leksičko pravilo koje se

primenjuje samo u tvorbi reči, ali ne i u deklinaciji imenica i konjugaciji glagola.

J-umetanje u kontekstu i..... V, ($V \neq o$) jeste postleksičko pravilo koje se primenjuje na svim leksičkim nivoima, a i na nivou sintaksičkih konstrukcija. Na leksičkom nivou ovo pravilo je postalo redundantno zbog leksikalizacije jote koja je podržana i morfološkim pravilom sh. jezika da imenice i pridevi imaju konsonantske osnove. Zato se jota i leksikalizuje samo tamo gde se može prikazati kao deo osnove, a nikada iza prefiksa (npr. **prijanjati*), iako bi po izgovoru i to bilo moguće. *J*-umetanje u kontekstu e..... je leksičko pravilo koje se primenjuje samo na inflekcionom nivou; jota se takođe leksikalizuje i pojavljuje i u nom sg. imenica muškoga roda (npr. *relej*).

Poseban teorijski značaj ima naše zapažanje da struktura sloga nije ista na različitim leksičkim nivoima. Ova važna činjenica je ostala nezapazena u knjizi Clementsa i Keysera *CV Phonology: a Generative Theory of the Syllable* (1983). S obzirom na ideju ciklične primene pravila, ovo zapažanje mora da ima centralni značaj u svakoj generativnoj teoriji sloga.

LITERATURA

- Babić, S. 1986. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Booij, G. i J. Rubach, 1987. Postcyclic versus postlexical rules in lexical phonology, *Linguistic Inquiry*.
- Deanović, M. i J. Jernej, 1982. *Hrvatsko ili srpsko-talijanski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb.
- Halle, M. 1963. O pravilah ruskoga spraznenija (Predvaritel'noe soobščenie), *American Contributions to the Fifth International Congress of Slavists*, I vol. Linguistic Contributions, Mouton, The Hague.
- Ivić, P. 1969. O Vukovom rječniku iz 1818. g., pogovor, *Vukov rječnik iz 1818. g.* Prosveta, Beograd.
- Kenstowicz, M. i Ch. Kisseberth, 1979. *Generative Phonology, Description and Theory*, Academic Press, New York.
- Kahn, D. 1976. *Syllable—Based Generalizations in English Phonology*, Bloomington, Indiana University Linguistic Club.
- Kiparsky, P. 1982. From Cyclic to lexical phonology, u: Hulst, H. van der i N. Smith (eds.) *The structure of Phonological Representations I*, Foris, Dordrecht.
- Mohanan, K. P. 1982. *Lexical Phonology*, Bloomington, Indiana University Linguistic Club.
- Okuka, M. 1984. *Priče o oblicima riječi*, Svjetlost, Sarajevo.
- Popović, M. 1978. Fonetsko-fonološke osobenosti glasa *j* i ortografska norma u savremenom standardnom srpskohrvatskom jeziku, *Pravopisne teme II*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu.
- Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, 1960, Novi Sad — Zagreb, Matica srpska, Matica hrvatska.
- Rakić, S. 1986. O nužnosti *jerova* u bazičnoj strukturi savremenog srpskohrvatskog jezika, *Zbornik za filologiju i lingvistiku XXIX/2*.
- Rakić, S. 1987 a. Problem apstraktnosti u generativnoj fonologiji. Primer srpskohrvatskog glagolskog sistema. *Zbornik radova Hegelovog društva br. 2. Nous. Hegelovo društvo*. Beograd.
- Rakić, S. 1987 b. Mohanan, K. P. *Lexical Phonology* (prikaz), *Zbornik za filologiju i lingvistiku XXX/1* (u štampi).

- Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*, Novi Sad, Matica srpska.
 Stakić, M. 1985. Konsonantske alternacije kod imenica i prideva izvedenih sufiksima sa suglasnikom *j* u južnoslovenskim jezicima, *Analitički filološki fakultet*, knjiga XVI, Beograd.
 Stevanović, M. 1981. *Savremeni srpskohrvatski jezik*, Beograd, Naučna knjiga.
 Škarić, J. 1985. *Slovo, glas i fonem j*, Jezik 32.

ON THE DISTRIBUTION OF IOTA AND SOME BASIC PHONOLOGICAL RULES OF SERBOCROATIAN

Summary

Since SC orthography applies the morphophonological principle in the writing of *iota*, it is important to establish its morphological distribution. For our morphological analysis we used material from Deanović's and Jernej's dictionary (1982). Using the theoretical framework of lexical phonology (Kiparsky, 1982, Mohanan, 1982) we were able to reveal some important fact about the structure of SC. Our first concern was to establish the distribution of *iota* in monomorphemic words, prefixes and suffixes. The examination of roots ending with *iota* revealed an important difference of SC variants: *j* appears after *i* at the end of words in the Western variant in 74 examples of the type *laboratorij*, *kali*, *which* in the Eastern variant usually end in *jum*. We have also established that no morpheme in SC begins with *ji* — a fact which according to Pulgram (1970) should have important consequences for the structure of SC syllables. Roots with final *j* do not combine freely with suffixes containing *i* or *j*; for suffixes beginning with consonants there are fewer restrictions. *J* from the affix may follow at the surface *r*, *s*, *z*, *ž*, *č* and, exceptionally *ć* (in *punomoćje*), and *j* from the root the consonants *s*, *z*, *b*, *d*, *k* from the prefix. Final consonants from prefixes do not palatalize before *j*, and this observation may complicate the determination of lexical levels in SC in the sense of lexical phonology. Our analysis also discovered the existence of infixes *aj*, *oj*, *ij* which so far have not been noted in SC grammars. The alternation *t* → *c*/.....*ij* is a lexical rule which, in spite of some exceptions, is common for both variants of standard SC.

Our statistics have brought out some important facts about the distribution of groups *ji* and *ij* in SC. We have found out that the group *ji* does not appear in monomorphemic words, except in a couple of foreign borrowings (p. 13). In complex words, *j* before *i* is lost, or, in very careful speech, becomes ambisyllabic. These regularities are the basis of the orthographic rule 48c (*Pravopis*, 1960) about the writing of *iota* before *i*. The group *ij* in SC appears only at morpheme boundaries; in final position and before consonants there is a tendency to delete *j* (*j* → $\emptyset$) in colloquial SC. Our analysis also shows that the *j*-deletion in context i.....0 is a lexical rule which is applied only in word formation, but disregarded at the level of inflection.

The *j*-insertion in context i.....V, (V ≠ $\emptyset$), is a postlexical rule which is applied at all lexical levels, but also at the level syntax. At lexical this rule became redundant because of the lexicalization of *iota*, which is proliferate in SC because of the morphological rule that nouns and adjectives must have stems ending in consonants. Because of this *iota* may lexicalize in positions where it can appear as a part of the stem, but never after prefixes (for example **prijanjati*), although such writing would be in accordance with pronunciation. On the other hand, the *j*-insertion in context e.....a is a lexical rule which applies only at inflectional level; in this context *iota* is also lexicalized and appears in the nom. sg. of masculine nouns (example *relej*).

Our observation that the structure of syllables is not isomorphic at different lexical levels has a special significance for the general linguistic theory. This fact has, however, been overlooked in recent literature (see, for example, Clements and Keyser, 1983), although the correct application of rules accepted in generative phonology requires resyllabification at different levels in the course of derivations.